

İnsan/Toplum/Devlet İlişkisi ve Anayasa

Ahmet MERCAN

<https://ozgurcedergi.com/>

Nisan 2026 – Sayı 1

I

İnsanın doğasında iyilik ve kötülük değişmeyen özelliklerdendir. Dünyaya gelişiyle korumasız olan insan barınma, beslenme, giyinme ile başlayıp çeşitlenen ihtiyaçları karşılandığında ayakta kalır. Bu ihtiyaçlar aileyi zorunlu kılar. İlk dönemlerde küçük kabilelerden hanedanlığa bağlı imparatorluklara kadar, birlikte yaşama, toplumsallaşma aşaması günümüzde çok katmanlı merhaleye ulaştı.

İnsan tek başına ihtiyaçlarını gideremez, dolayısıyla topluluk içinde yaşamak zorunluluğu duyar. Her insan menfaatine düşkün olarak toplumsallığı oluşturduğunda, kaçınılmaz olarak çatışma ortaya çıkar. Bir arada barış içinde paylaşımı yönetmek, ortak kabul oluşturacak kuralları bir ihtiyaç olarak ortaya çıkar. Ortaya çıkan ihtiyacı karşılayan yazılı kurallar modern dönemde anayasa metni olarak topluma sunulur ve onay talep edilir. İnsanın gelişmeye değişmeye açık oluşu, toplumsal hayatın dinamik yapısı, yasaların korunması ve doğru uygulanması ihtiyacına karşı, farklı kimlikleri yönetme ihtiyacı devleti ortaya çıkarır. Hakemlik durumunda kurallara uymayanların cezalandırılıp ıslah etme yetkisi devlete verilir.

Devletin yürütme, yasama, yargı unsurlarından oluşan yapısı hükümetler eliyle yönetilir. Kimin yöneteceğini belirlemesi halkın seçimiyle onaylandığı demokrasiler toplumsal değişim süreçleri sonrası “en az sorunlu” yönetim tarzı olarak görülür.

17. Yüzyılda uluslaşma sürecine giden yolu açan Westfalya anlaşması sonrası ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında hanedanlıklardan kopuşla yeni ulus devlet anayasaları bütün dünyada devreye girdi.

Anayasalar tarih içinde ortaya çıkan barış ve insan hakları bildirgelerinin ilhamı ve tecrübesinden etkiyle nitelik kazandı. Ailenin, bireyin toplumsal baskılardan korunması, kimlikler karşısında devletin tutumu ne oranda tarafsız olduğu tartışmasını günümüze kadar taşıdı.

İnsanın devletleşme sürecinden önce doğal, özgür konumunun devletleşme ile teminat altına alınması talabini seslendiren düşünürler, “temel hakların” devletin korumasına “anayasal güvence” ile verilmesini önerirken devletin ancak bu sayede meşru olabileceği üzerinde durdular. Aksi takdirde devletin “hukuk devleti” sayılamayacağından hareketle John Locke insanın temel haklarını ihlal eden devlete karşı “başkaldırıyı” hak olarak görür. Ancak güvenlik güçleri yetkisine verilen devlete karşı fiili eylem pratikte zordur. Bu aşamada yargı daha etkili özellikler taşır.

Tarihin her döneminde yaşamın debisi, toplumsallığın durumuna göre anayasalar farklılık ve benzerlik gösterir. 20. Yüzyılda etkili olan ulus devlet anayasaları önceki dönemin korkularına reaksiyoner özellikleri muhtevasında barındırır. Faşizmin egemen olduğu yirminci yüzyılın ilk yarısında anayasalarda hak ve özgürlüklerden ziyade vatandaşa vazife yükleme zihniyetiyle hareket eder.

Her ülkede, mitolojik destekli bir kurtarıcı üzerinden, korkulu, totaliter, dış güç korkusunu devrede tutan anayasaların ana gayesi “homojenleştirme” olarak tebarüz eder. Farklı etnik ve dini grupları tek ırk üzerinden bir payda altına alarak “ulus yaratma” çabası devletin benimsediği ideolojiyi vatandaşlarına dayatması, baskı ortamlarının oluşması ve itirazların sert karşılık bulması Bizans vari “kutsal devlet” anlayışının yansımasıdır.

İnsanın ne düşüneceğini, nasıl düşüneceğini belirleyen ulus devlet anlayışında insan nesne konumunda devlet için var olan, iradesiz varlığa dönüşür. Devletin “iyinin ve kötünün” belirleyicisi olma çabasıyla ontolojik okuma yapma yetkisini kendinde görmesi gelişmenin önüne duvar örmek ve halkı düşman görmekle sonuçlanır. Türkiye siyasi tarihi, sayılan örneklerin yaşandığı mağduriyet müzesidir.

II

21. Yüzyılın ilk çeyreğini yaşadığımız bu dönem, toplum yapısı dijital teknolojinin imkân verdiği farklı koşullarda “yeni bir anayasa” ihtiyacını, dünya ölçeğinde, hissettiriyor. Yeni şartları karşılayan anayasayı gerçekleştiren ülkelerin gelişim açısından avantajlı olacaklarını tahmin etmek zor değil.

Bir yandan özgürlüğün varlık tasavvuruna bağlı olarak flulaşması, gelirin sayılı ellerde baş edilemez güce dönüşmesi, sömürgeciliğin daha rafine ve acımasız oluşu karşısında dünyanın her zamankinden çok farklı olarak güvensiz hale gelmesi, hukukun yerine gücün egemen olması karşısında yeni koşulların üstesinden gelecek nitelikleri barındıran anayasaya ihtiyaç var.

Dünyanın zirvesinde “güven sorunu” bulunmaktadır. Uluslararası alanda yaptırımı içeren hukukun eksikliği, durumdan vazife çıkaran egemenlerin saldırı, işgal, soykırımı rutinleştirerek normalleştirme çabaları vicdanları sağırlandırıyor. Artık devletler bağımsız değil. Güçlülerin lehine, pompalanan korku sonucu, güçlüünün yanında yer alıp adaleti gözetmemek adeta hayatta kalmanın gerekçesi haline getirildi.

Bütün sorunların anayasalar yoluyla düzeleceği söylenemez. Anayasa ile ülke içi hakkaniyetli paylaşımın barışa, birliğe ve ülke savunmasına katkı sunacağı aşikâr. İnsan ve toplum, hukuk zemini motive edildiğinde hesapta olmayan dinamiklerin devreye girmesi imkân dahilindedir. Korkunun

örgütlediği devlet karşısında vatandaşın savunma refleksi barış ve güven ortamında yerini verimli üretime bırakır. Bu gelişme maddi üretimle sınırlı olamaz, kardeşliği, huzuru, merhameti devreye alan, doğruyu ilham eden manevi kalkınma ile senkronize gelişmeye ihtiyaç var.

Türkiye'nin tarihi, geçmişinde saklı duran dinamikler bu konuda önemli zenginliğe sahiptir.

III

Yeni bir anayasa fikrine dair:

- Yeni anayasada değiştirilemez maddeler olamaz, olmamalı. Dondurulmuş maddeler, her şeyden önce insanın ve toplumun dinamik karakteriyle bağdaşmaz. İnsanda karşılığı olmayan bir özelliğin zamana ve mekâna uyum sağlaması mümkün değildir.

Yasanın insanları birbirine bağlayarak birliğin korunmasını imkân lı kılan “ülke sevgisidir”. Ülke, vatan, millet, yönetim şekliyle bütünleşen maddi ve manevi bütünlüğün adlandırmasıdır. Devlet istisna olmaksızın bütün vatandaşlardan, “gerekçesi insanın kendinde saklı,” ülke sevgisi bekler. Adalet duygusu, tutarlılık açısından elzem bir ihtiyaçtır ülkeyi sevmek. Aksi açıkça ve eylem yoluyla beyan edilmedikçe devlet vatandaşının ülke sevgisinden şüphe etmez, edemez. Devlet veya bir başka kişi veya grup niyet okuyup hiçbir vatandaşın sevgisini sorgulayamaz.

- Devlet-yasa her vatandaşını etnik köken, inanç, vb. ayırım gözetmeksizin “hak ve sorumluluk açısından eşit” kabul eder.

Her vatandaşın kalbinde ilk sırada kendi ülkesinin olması gerekir. Bu durum farklı ülke ve insanları sevmeye engel değil. Ülke sevgisi, tek değişmez, anayasanın ilk maddesi olarak yer almalı.

- Yeni anayasa çoğulcu ve katılıma imkân veren, yürütmenin STK marifetiyle denetimine açık olmalı. Elektronik teknolojinin imkân ıyla uygulamalara halkın dolaylı ve doğrudan katılımına imkân tanınmalı.
- Yeni anayasa devleti ideolojik yapıda görmemeli. Aksine bütün ideolojilerin seslendirilmesine, istifadeye sunulmasına imkân tanınmalı, aralarında çatışma durumuna karşı kriter oluşturmalı. “Farklı fakat eşit” anlayışı içinde hareket etmeli. Dünya tecrübesi göstermiştir ki dar mekânda farklılıkları bir arada barış içinde yönetmeyi beceren rejimler, başarı konusunda daha avantajlı olmuştur. Küresel mozaiğin enerjisi iç güven ve barış içinde devamlılığa dönüştüğünde toplumsal direnç daha güçlü yapı oluşturmaktadır. Türkiye tarihinin köklerinde ilham alınacak önemli tecrübe ve birikim doğru uygulandığında evrensel boyutta yüksek bir özgüven imkân ı ortaya çıkacaktır.

- Temel insan hakları konusunda saygılı olmak yeterli olamaz. Hak ve özgürlüklerin yaşanmasının, korunmasının, geliştirilmesinin teminatı olarak devleti gören ve ihlal durumunda cezayı öngören yapıyı anayasa ayrımsız olarak her vatandaş ve farklı gruplar için öngörür. Yaşama hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, emek ve mülkiyet hakkı, aile kurma ve nesil emniyetini ayrıma fırsat vermeden her vatandaş için hak görür ve bu hakları engelleyen koşulları düzeltir. Ayrımcılığa, şiddete, hakarete yönelmeden devlete, şahıslara, farklı gruplara yapılacak eleştirileri gelişme açısından ihtiyaç olarak görür.

Temel haklar hiçbir fark gözetmeksizin eşitlik içeren haklardır. Oylanamaz, devletle kaim olmayan bu hakların ihlal edilmesi durumunda, şahıs, grup, devlet aynı duyarlılıkla yargı eliyle cezaya muhatap kılınır.

- Devlet iç ve dış güvenliği sağlamakla sorumludur. Vatandaşlar arasında veya kültürel gruplar arasındaki çatışmaları öncelikle barışçıl yoldan daha potansiyel aşamada düzeltir. Dış güvenlik için daima

hazır olmak ve ülkeyi savunmak adına ordu kurar ve teçhizatlandırır. Ülke savunması ve güvenliği adına askerlik ve vergi mevzuatını ayrımsız kriterlerle uygulanmasını sağlar.

- Anayasadaki hak ve özgürlüklerin tanımlanmış olağanüstü istisnai durumlar dışında kanun, yönetmelik, genelge, yargı yoluyla daraltılamaz, kısıtlamaya yönelik yorumlar yapılamaz. Yapılacak bütün yorumların insan onur ve özgürlüğü ihmal edilmeden yapılması teminat altına alınır.
- Yaşayan her insanın haklarını koruması yanında tarihi simalar ve her insan için hakaret içermeyen eleştirilerin ötesine izin verilemez. Bu durum cevap hakkından yoksun dünyadan göçenleri onurlarının daha dikkatli korunmasını gerektirir. Ayrıca sevgi bahsinde her insanın tercih hakkı saklı olmalıdır.
- Ülke kaynaklarının belirli ellerde toplanan keyfi güç olması yerine, kalkınmayı tabana yayan, devlet teşvikiyle çok ortaklı yapıların oluşması katılımcı ekonomi mümkün kılınmalı.
- Devlet temel hakların karşılığı olarak kar getirmeyen hizmet ve üretimi yerine getirirken, özel sektöre aktardığı hizmetleri açık, erişilebilir, denetlenebilir kaydıyla ihale edebilir. Kendi denetimi yanında oluşturulan yöntemlerle STK'ların denetimine açık hale gelmesi sağlanır.
- Eğitim devletin tekelinden çıkıp “tam özel” hale gelmeli. Çoğulcu, yarışmacı, geçmişi geleceğe tutarlılıkla bağlayan gençliğin oluşması adına dinamik süreç, vakıf ve derneklere denetim kaydıyla bırakmalı. Devlet her yaş grubuna yönelik, özel ve resmî temsilcilerin oluşturduğu “eğitim şurası” ile kriterlerin yeterliliğini ölçerek diplomaları geçerli hale getirir.

- Temel haklar hariç, kararlar hükümet ve tüm kurumlarda oy çokluğuyla alınır. Demokrasilerin zaaf noktası olan bu aşamada azınlıkların haklarının korunması için “hakemlik kurumu” oluşması sağlanır.
- Yeni anayasa yargının bağımsızlığını sağlamaya, geliştirmeye imkân sunmalı. Cezalandırmanın tutsaklık yoluyla oluşan tek kabulünü suçuna göre değişik yöntemlerle “suçun şahsiliği ve ıslahın gerçekleşmesi” ilkesinden hareketle farklı yöntemlerin ele alınması sağlanmalı. Aile, miras gibi konularda “tahkim usulü” yöntemiyle sorun çözme yöntemi, denetleme kaydıyla, sivil alana devredilmeli. Kamu davası dışındaki sorunların adım adım devlete yük olmadan tahkim ve hakemlik yoluyla çözümü teşvik edilmeli. Mali ve şikâyete bağlı konular trafik cezalarında olduğu gibi ekonomik yaptırımlar, ev hapsi, hakemlik, emek üzerinden ödeme imkân ı, kısmi hak mahrumiyeti, geçici hak mahrumiyeti benzeri cezalandırma yöntemlerine fırsat verilmeli. Kişinin ailesiyle bütünlüğü dikkate alındığında mahkûmun konumuna uygun ceza seçenekleri düşünülmeli. Bütün ailenin cezalandırılmamasına dikkat edilmeli.

Mahkemenin devlete karşı şikayetlerde dolaylı olarak duygusal eğilim gösterip devletten yana taraf olacağı kaygısına karşı farklı desteklerin, sivil inisiyatiflerin devreye alınması sağlanmalı.

- Teknik gelişme, keşifler, buluşların devlet desteği yanında manevi kalkınma olarak erdemlerin yaşanması, geliştirilmesi, yaşatılması desteklenmeli. Tarihe mal olmuş ilim, irfan, sevgi, adalet, barış üzerinde eserler ve fiili katkılar sunmuş simaların bilinmesine, güncel araç ve koşullarla yeniden değerlendirilmesine imkân tanınmalı.

IV

Devlet ve kurumlarından gaye insanın adil, hukuki zeminde huzur ve mutluluğunu sağlamaktır. İnsan, toplum, devlet üçgeninde dengenin yegâne

imkân ı hukuktur. Bireyler arası ilişkiler, birey toplum, birey devlet, toplum devlet dengesinde potansiyel ve fiili gerilimi yönetmek, çatışmayı önleyip barışı besleyici imkân a kavuşturma çabası zamanın önemli ihtiyacı olarak karşımıza çıkar. Bu durumda insanın irfanla açılıma durması, insanın daha seçimlerinden önce yaratılıştan varlıklar içinde onurlu varlık olduğunun kabulü, sevgi bahsiyle yaşanır “iklime” dönüşmesiyle mümkün olabilir.

Temel insan haklarının kişide sorumluluk bilinciyle karşılık bulması gereklidir. Sorumluluk, her kültürel adresin, ahlak ve eğitim konusu ile üzerinde yoğunlaşacağı öneme haizdir.

Hayat, toplumsal akış düzeyinde, iki boyutun iç içe yürümesiyle kaimdir.

“Dayanışmak için temel haklar, yarışmak için kazanılmış haklar” olarak günün her anında ve mekânında birbirinden ayrılmadan yürür. Bütün haklar diğer insanın dikkate alınmasıyla sorumluluğa dönüşür. Dolayısıyla hakların korunması ve gelişmesi ancak ahlaki boyutta sorumlulukla mümkün olur.

Yurttaşlar arasında siyasi partiler de seçimle, yarışma sonucu hükümet görevi alırlar. Ayrıca üniversite ve belli statüler için sınavla seçmeler yapılır. Devlet hükümetler eliyle bu seçimin doğru yapılmasını, “emanet ve ehliyetin” yerindeliğini kontrol etmekle sorumlu olur. Ancak temel hakların ahlaki düzlemde bilince dönüşmediği durumlarda yarışmacı özelliğe sahip kazanılmış hakların sağlıklı akışı da yaralanır. Devletin yarışmacı haklarda hakemlik görevi, halk, muhalefet ve STK’lar eliyle denetime açık olmalıdır.

Erdemli toplum, adil devletin ortaya çıkması ve sağlıklı yürüyebilmesi, insan unsurunun erdemiyle doğrudan ilgilidir. Sorunsuz toplum ve devlet mümkün değildir. Buna mukabil sorunların azaltılması, suç oranının düşük olması, insanların kimliğini engelsiz yaşayabildiği, meramını anlatabildiği, hakkını arayabileceği, toplumsal düzeyde adalet, sevgi ve merhametin yaşandığı ortamlarla mümkündür.

İnsan araç değildir. İnsan devlet için var değil, devlet insan için vardır.
Tersini ortaya koyanların yönetim şekli diktatörlüktür.

